

О.А. Шатило, к.держ.упр., доц.
Житомирський державний технологічний університет

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС» У РОЗРІЗІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА АМЕРИКАНСЬКОЇ НАУКОВИХ ШКІЛ

Загально визнано вважається, що найсуттєвіший внесок в дослідження процесу становлення та ідейного наповнення категорії «національний інтерес» зробили представники двох національних шкіл – французької та американської.

Французька школа базується на творчому доробку Р.Арона, Ж.Б. Дюрозеля, П.Реновена, Р.Дебре, які намагалися виявити першопричину виникнення національного інтересу та доцільність його застосування. Так, французький соціолог та політолог Р.Арон у праці «Мир і війна між націями» резюмує, що неможливо раціонально визначити сутність національного інтересу у зв'язку з безмежною варіативністю несумісних інтересів індивідів та груп, які неможливо звести до єдиного. За твердженням автора, зовнішня політика країни, будучи безпосереднім вираженням змісту національного інтересу конкретної держави, у свою чергу, реалізується через дії її керівництва, які не завжди відповідають суспільним очікуванням і можуть набувати суб'єктивної спрямованості. Утім, за твердженням Р. Арона, керівництво країни у процесі реалізації державної політики, зокрема зовнішньої, часто намагається видати свій суб'єктивний інтерес за істинні національні інтереси. Виконуючи функцію ідеологічного обґрунтування політичних прагнень держави, національні інтереси сприяють розумінню політичної спільності всіх членів суспільства та водночас сприяють відособленості політичного керівництва країни від їх групової ідейно-політичної платформи. Відтак, з погляду на зазначене, замінивши поняття «інтерес» терміном «ціль», автор розділив останні на два рівні: одвічні – безпека, виживання, слава нації, що є незмінними, та історичні, обумовлені воєнно-стратегічними можливостями та територіально-економічними факторами, що виникають, загострюються або зникають у певному історичному періоді. Дослідник робить висновок, що хоча достеменні національні інтереси країни визначити неможливо, однак навіть їх орієнтовне окреслення створює своєрідний стрижень, навколо якого гуртуватиметься суспільство, набуваючи ознак політичної спільності, а діяльність керівництва країни, незалежно від його ідейно-політичних поглядів, набуватиме більшої об'єктивності та відповідності суспільним очікуванням.

Інший представник французької школи Ж.Б. Дюрозель також підтримує думку щодо неможливості конкретизації переліку національних інтересів, однак, на відміну від Р.Арона, він вважає, що це зумовлено не неможливістю їх зведення до спільної основи, а суб'єктивністю оцінки переліку національних інтересів лідерами націй, які їх висувають: «Було б добре, якби існувала б можливість визначити об'єктивний національний інтерес. Однак складність полягає у тому, що будь-які роздуми про об'єктивний національний інтерес є суб'єктивними».

П.Реновен, дослідник міжнародних відносин, у праці «Вступ до історії міжнародних відносин» розглядає національні інтереси як прикриття справжніх намірів та цілей держави у зовнішньополітичній сфері. Автор стверджує, що справжні національні інтереси країни складно виокремити, натомість їх підміняють компромісними позиціями, прийнятними з дипломатичної точки зору щодо реалізації зовнішньої політики держави.

Р.Дебре, французький політичний діяч, розкриває сутність національного інтересу у соціально-історичному розрізі, згідно з яким він ототожнюється з певним загальносуспільним інтересом, який протиставляється інтересам певних прошарків та груп у суспільстві. Національний інтерес забезпечує самодостатність нації та її потребу в самозбереженні, вищим ступенем досягнення якої є здобуття реального статусу суверенності.

Представники іншої школи дослідження національних інтересів – американської, розділились на два табори: реалістичний та ідеалістичний. Ідеалісти, на думку Г.Моргенау, вважають, що державна політика на зовнішній арені має базуватись на загальнозначущих абстрактних принципах, а її результат може бути негайно досягнуто. Такий підхід притаманний зовнішній політиці США, яка припускає існування абсолютного добра та нескінченну пластичність людської природи у його сприйнятті. Очевидно, що під абсолютним добром маються на увазі принципи демократії та громадянського суспільства, неприйняття яких обумовлюється відсутністю знань, застарілістю соціальних установок та опором окремих осіб або груп у суспільстві. Інший підхід, реалістичний, базується на розумінні недосконалості світу, що зумовлено особливостями людської природи. Відтак, аби удосконалити навколишню дійсність, необхідно знаходити компроміси та співпрацювати з існуючими силами, а не боротися проти них. Ці сили існують у світі протилежних інтересів та постійного конфлікту, де моральні принципи у жодному разі не можуть бути сповна реалізованими. Рішенням для такої ситуації є побудова системи стримувань та противаг, яка спрямована на досягнення не абсолютного добра, а найменшого зла.

Апологетом реалістичного підходу до визначення сутності національних інтересів традиційно вважають американського політолога Г.Моргенау. На його думку, реалістичний підхід є універсальним законом зовнішньої політики держави, а відтак моральною є лише та політика, що відповідає вимогам національних інтересів. Процес її розроблення охоплює два етапи: встановлення ієрархічного порядку пріоритетів серед можливих цілей зовнішньої політики; аналіз наявних ресурсів для досягнення кожної із зазначених цілей залежно від їхньої вагомості для національного інтересу держави. Окрім того, в якості основного інструменту досягнення цілей політики автор розглядає складові категорії сили, які, однак, на його переконання не є постійними.

Ще один представник реалізму, політолог та історик Дж.Кенан, також обґрунтовує теорію про відносність морального критерію та його неприйнятність при формуванні зовнішньої політики держави. Він стверджує, що моральні принципи різних режимів можуть бути діаметрально протилежними, а відтак взаємно неприйнятними. Саме тому міжнародна система відносин може вибудовуватися лише на основі критерію «національного інтересу». Утім, якщо можна погодитись з його думкою щодо неможливості застосування суто моральних підходів при формуванні зовнішньої політики, то наведена ним аргументація здається сумнівною, оскільки варіативність тлумачень різними країнами національних інтересів є набагато вищою, аніж варіативність тлумачень моралі. Так, тлумачення певних принципів моралі можуть бути спільними у культурно споріднених суспільствах (країни Західного світу, Арабського світу, Східного світу), водночас як національні інтереси кожної країни є унікальними, оскільки вони базуються на безмежній кількості їхніх власних суспільно-державних умов.

Засновником ідеалістичного підходу в американській теорії національних інтересів вважають політолога та історика В.Вільсона, який стверджував, що при ухваленні державних рішень політичні діячі повинні керуватися моральними, а не політичними мотивами. Ухвалення рішень лише на основі національних інтересів є аморальним. Політика, що ґрунтується на національних інтересах, не враховує громадської думки, оскільки вона залишає поза увагою моральні установки та цінності, які суспільство вважає для себе визначальними. Наведена позиція є доволі суперечливою, адже вона вилучає з переліку складових елементів системи національних інтересів громадську думку, яка, власне, є виявом інтересу суспільства (або його частини). Окрім того, не витримує критики і твердження автора стосовно того, що політичні діячі у процесі ухвалення рішень мають керуватися не політичними, а моральними мотивами, адже в такому разі вони не можуть вважатися політичними діячами, оскільки зміст політичної діяльності виявляється у необхідності завоювання, утримання і використання влади або впливу на неї. Зазначене дає підставу для висновку, що абсолютизація примату моральності унеможливило політичну діяльність як таку.

Поряд із аналізованими школами в американській науковій думці існують й інші підходи до трактування сутності національного інтересу. Так, Дж.Розенау взагалі відкидає концепцію національного інтересу у зв'язку з її непотрібністю, оскільки вона не виправдала покладеної на неї функції засобу здійснення аналізу. Недоліками концепції національного інтересу, які визначили її непотрібність, автор вважає неможливість ідентифікації природи нації, відсутність методології узагальнення інтересів, невловимість критеріїв визначення інтересу в політичній сфері, поглиблення глобалізаційних процесів, масштабність та динаміка розгортання яких об'єктивно не підлягає оцінюванню. Відтак автор резюмує, що процес ідентифікації національних інтересів ніколи не може бути нічим іншим, аніж системою суб'єктивних умовиводів, джерелом яких є ціннісно-аналітична база політики.

Відтак, узагальнюючи викладене, можна резюмувати, що хоча наразі і сформовано значний філософський доробок у царині осмислення категорії «національний інтерес», однак єдиного підходу, який би давав можливість однозначно окреслити її зміст, сформувати неможливо.